

УДК 343.431(477)

Кривоконь Дарія Анатоліївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

***Анотація.** У даній роботі проведено кримінально-правовий аналіз торгівлі людьми, відповідальність за яку передбачена статтею 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України). З'ясовано поняття торгівлі людьми. Проаналізовано Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Запропоновано вдосконалення змісту ст. 149 КК України.*

***Ключові слова:** торгівля людьми, експлуатація, рабство.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день торгівля людьми є однією з глобальних проблем сучасного світу. Цей транснаціональний злочинний бізнес є третім найприбутковішим протиправним діянням у світі, після контрабанди наркотиків та зброї. В багатьох країнах торгівля людьми перебуває поза законом як сектор «тіньової» економіки. Дана проблема охопила практично всі регіони світу, незважаючи на економічний, соціальний, культурний розвиток будь-якої з країн. Одні з них виступають в ролі країни призначення, інші – в ролі країни походження та транзиту. Сприятливими для цього є як надмірний достаток, так і критична бідність. У першому випадку формуються «споживачі», а в другому – «продукт» їхнього споживання, так званий «живий товар» [5, с. 113].

Існує низка причин, що сприяють поширенню торгівлі людьми:

- 1) нестатки;
- 2) привабливість кращих умов життя в іншому місці;
- 3) організована злочинність;
- 4) неможливість працевлаштування;
- 5) політична нестабільність;
- 6) збройні конфлікти;
- 7) попит на послуги секс-індустрії і дешеву нелегальну робочу силу тощо.

За статистичними даними Міністерства соціальної політики України з 2012 року 874 людини отримали статус осіб, що постраждали від торгівлі людьми, з них 87 – діти. Відповідно до звіту Міжнародної організації з міграції перше місце серед країн призначення займає Російська Федерація, далі – Польща, Туреччина, а на четвертому місці знаходиться Україна. Слід наголосити, що найпоширенішими формами експлуатації є трудова та сексуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання торгівлі людьми були об'єктами досліджень таких науковців як М. Буряк, Г. Жаровська, В. Козак, О. Краєвська, В. Куц, Я. Лизогуб, О. Мельнікова, О. Палагнюк, А. Орлеан, О. Стеблинська, В. Тацій та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На даний час торгівля людьми стала сучасним «білим рабством» та досягла значного поширення майже у всіх країнах світу. Проблема торгівлі людьми наявна і в нашій країні. Протидія такого роду протиправній діяльності потребує вдосконалення існуючого законодавства.

Метою статті є кримінально-правовий аналіз торгівлі людьми, а також визначення шляхів вдосконалення нормативно-правової бази України в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Торгівля людьми – одне з найнегативніших явищ сучасності. Через цей злочин потерпають чоловіки,

жінки, діти незалежно від кольору шкіри, соціального стану, віку. Можна говорити про те, що торгівля людьми є сучасною формою рабства.

На сьогодні проблема боротьби з торгівлею людьми стала надзвичайно актуальною для нашої держави. Серед основних факторів поширення цього явища в Україні експерти називають такі:

- 1) безробіття;
- 2) попит на дешеву робочу силу в країнах призначення;
- 3) насильство в родині;
- 4) активна діяльність злочинних угруповань;
- 5) недостовірне подання інформації про життя за кордоном тощо.

При цьому А.М. Орлеан доводить, що безпосередніми причинами існування цього злочину виступають явища соціально-психологічного характеру, а саме – криміногенно-деформована психологія торгівців людьми, котра суперечить загальновизнаним принципам права та формується під впливом як зовнішніх умов (виховання та формування особистості), так і внутрішніх (генетичних) передумов [10, с. 9-10].

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. З цього слідує, що подальше реформування та покращення державної програми України у сфері протидії та боротьби із торгівлею людьми є нагальною потребою.

Україною було ратифіковано низку міжнародних нормативно-правових актів щодо протидії торгівлі людьми, серед яких Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює цю Конвенцію, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі

людьми. У статті 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми наведено поняття «торгівлі людьми» – це найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає в себе, принаймні, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів [1].

Відповідно до українського законодавства торгівля людьми є кримінально-караним діянням. Стаття 149 КК України передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію [3].

Родовим об'єктом цього злочину є відносини, які забезпечують існування людини в суспільстві, тобто відносини, пов'язані з її волею, честю та гідністю. Безпосередній об'єкт – особиста воля людини.

Додатковими об'єктами є життя та здоров'я особи, статева недоторканність, встановлений порядок здійснення службовими особами своїх повноважень, суспільна моральність тощо.

Об'єктивна сторона характеризується такими альтернативно визначеними формами дій, як:

1) торгівля людьми – незаконна безповоротна передача продавцем хоча б однієї людини та відповідне її одержання покупцем за грошову

винагороду або шляхом обміну на певне майно. Діяння у цій формі слід вважати закінченим з моменту одержання покупцем людини або з моменту встановлення щодо потерпілого фактичного володіння з боку особи, якій він був переданий [6, с. 47];

2) вербування – дії, пов'язані із схиланням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну винагороду. До таких дій слід віднести психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання для подальшого її набору. У конкретній ситуації це може виявлятися у запрошенні майбутніх жертв працювати танцівницями, офіціантками, покоївками, різноробами тощо. Діяння у цій формі слід визнавати закінченим з моменту вербування, тобто з моменту вчинення дій, пов'язаних із набором потерпілої особи працювати чи надавати послуги на певних умовах [9, с. 230];

3) переміщення людини - це вчинення суб'єктом злочину будь-яких дій із переміщення у просторі потерпілої особи з одного місця в інше. Діяння у цій формі є закінченим з моменту переміщення людини суб'єктом злочину з одного місця в інше;

4) переховування людини - це вчинення суб'єктом злочину будь-яких дій, спрямованих на те, щоб унеможливити або утруднити встановлення того, де на даний час перебуває потерпіла особа. Зокрема, такі дії можуть виражатися у триманні людини в певних приміщеннях, тайниках, інших місцях, які унеможливають або утруднюють встановлення її дійсного місцезнаходження. Діяння у цій формі є закінченим з моменту переховування людини суб'єктом злочину;

5) передача – вчинення однією особою певних дій, пов'язаних із наданням потерпілого іншій людині (одержувачу), тобто своєрідне посередництво. Закінченим діяння у цьому випадку слід визнати з моменту здійснення винним самої передачі людини [6, с. 48];

б) одержання - заволодіння людиною чи її тримання особою, якій людина була передана. Одержання людини завжди тісно пов'язане з її передачею та є безпосереднім наслідком останньої. Діяння у цій формі слід вважати закінченим з моменту встановлення фактичного контролю з боку одержувача над поведінкою людини, яка була йому передана.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони для вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини є спосіб вчинення діяння. До 06.09.2018 р. у ч. 1 ст. 149 КК України передбачалося три способи торгівлі людьми: обман, шантаж, уразливий стан потерпілого. З набранням чинності Закону України «Про внесення змін до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність до міжнародних стандартів» виокремлюють такі сім способів: 1) примус; 2) викрадення; 3) матеріальна або інша залежність потерпілого; 4) обман; 5) шантаж; 6) уразливий стан потерпілого; 7) підкуп третьої особи, яка контролює потерпілого [4]. Розглянемо більш детально кожен з них.

Примус – це фізичний або психічний вплив на особу з метою спонукання її до вчинення певних дій або утримання від них. *Викрадення* – протиправне таємне або відкрите захоплення і утримання потерпілого викрадачем. Під *матеріальною залежністю* слід розуміти випадки, коли потерпілий отримує від винного істотну матеріальну підтримку або перебуває на його утриманні (наприклад, залежність неповнолітніх дітей від батьків, підопічних від опікунів тощо). Під *іншою залежністю* слід розуміти залежність підлеглого від начальника, учня від викладача, одного родича від іншого тощо. *Обман* – повідомлення неправдивих відомостей (активний обман) або замовчування певних відомостей, які повинні бути повідомлені винним (пасивний обман). *Шантаж* – погроза вчинення певних дій або розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці [6, с. 48]. *Підкуп третьої особи, яка контролює потерпілого* для

отримання її згоди на експлуатацію людини полягає у наданні або обіцянці надати особі матеріальну або іншу вигоду.

Відповідно до примітки ст. 149 КК України під *уразливим станом* слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин [3]. Виділяють два критерії уразливого стану особи: психологічний та фізичний. Можливі дві ситуації щодо психологічного стану особи: коли вона повністю позбавлена здатності усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними (що включає в себе й здатність приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям) та коли вона лише обмежена у цьому. Фізичними властивостями, які обумовлюють виникнення уразливого стану особи можуть, зокрема, бути певні фізичні вади людини (відсутність рук чи ніг, непорушний стан тіла тощо), котрі позбавляють особу здатності керувати своїми діями або обмежують її в цьому [11, с. 74-76].

Особливістю є те, що спосіб не виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, якщо потерпілим є малолітня або неповнолітня особа.

Даний злочин є злочином з формальним складом. Однак у ч. 3 ст. 149 КК України передбачено настання тяжких наслідків. Тоді в цьому випадку злочин буде з матеріальним складом.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується виною у формі прямого умислу. Для вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини обов'язковою є мета експлуатації потерпілого. Відповідно до примітки ст. 149 КК України під експлуатацією людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї,

подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [3].

На даний час корисливі мотиви не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони торгівлі людьми. У зв'язку з тим, що торгівля людьми понад 99% вчиняється з корисливих або інших особистих мотивів, пропонується додати їх у ч. 1 ст. 149 КК України: «Торгівля людьми, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів...».

Суб'єктом даного злочину є фізичні осудні особи, які досягли 16-річного віку, але даний злочин може вчинятися не тільки 16-річними особами, а й у ряді випадків – особами віком від 14 років. Причому 14-річні та 15-річні підлітки можуть брати участь у торгівлі людьми не лише в тих випадках, коли цей злочин скоюється в групі з дорослими особами. Відсутність криміналізації дій таких підлітків у деяких випадках, з одного боку унеможлиблює доведення вини повнолітніх злочинців, оскільки попередню роботу виконують саме підлітки (вербування певним осіб, проведення зустрічей з ними тощо), які, будучи проінструктовані з боку тих же дорослих про відсутність стосовно них будь-якої небезпеки через законодавчу неврегульованість питання про вік кримінальної відповідальності за вчинення торгівлі людьми, замовчують про будь-які факти злочину [7, с. 9]; а з іншого – діти з 14 років вже усвідомлюють суспільну небезпечність торгівлі людьми та цей злочин стає більш поширеним з-поміж таких суб'єктів. Тому пропонується знизити вік кримінальної відповідальності з 16 до 14 років та внести відповідні зміни до ст. 22 КК України.

Стаття 149 КК України містить і спеціальних суб'єктів. Так, в ч. 2 цієї статті встановлюється службова особа як спеціальний суб'єкт, а в ч. 3 – батьки, піклувальники, опікуни, усиновителі.

Кваліфікуючими ознаками є: за ч. 2 ст. 149 КК України – вчинення цього злочину: 1) щодо неповнолітнього; 2) щодо кількох осіб; 3) повторно; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) службовою особою з використанням службового становища; 6) з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких; 7) з погрозою застосування такого насильства; за ч. 3 – вчинення злочину: 1) щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, піклувальниками, опікунами; 2) щодо малолітнього; 3) організованою групою; 4) з насильством небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких; 5) з погрозою застосування такого насильства; 6) якщо ним спричинені тяжкі наслідки [3].

Також необхідно внести зміни до Закону України «Про протидію торгівлі людьми», звертаючи особливу увагу на поняття «торгівлі людьми» для узгодження його з поняттям наявним в ст. 149 КК України. Положення цього закону необхідно узгодити не тільки з чинним КК України, а й з Конвенцією Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. По-перше, у ньому не застосовується термін «встановлення періоду реабілітації та обмірковування» для осіб, відносно яких є підстави вважати, що вони є жертвами торгівлі людьми. Цей період (принаймні 30 днів) повинен бути достатнім для такої особи, щоб пройти реабілітацію й позбутися впливу торговців та(або) прийняти обдумане рішення стосовно співробітництва з компетентними органами. Протягом цього періоду не повинно бути можливим видати будь-який наказ про вислання цієї особи. По-друге, не закріплено положення щодо «гарантій притягнення юридичної особи до відповідальності за торгівлю людьми для вигоди цієї

юридичної особи будь-якою фізичною особою, яка діє індивідуально або як частина підрозділу юридичної особи, і займає в ній керівну посаду» [1].

Так як торгівля людьми є глобальною проблемою всього світу, то реформування національного законодавства у боротьбі з цим діянням буде недостатньо. Передусім необхідно підвищити рівень інформованості населення, особливо груп ризику. Також слід розглянути проблеми економічного і соціального стану жінок у країнах походження. Треба розробити імміграційну політику в країнах призначення: створити додаткові можливості для осіб, які бажають легально мігрувати з метою одержання роботи. Також важливим є вдосконалення та посилення захисту жінок і дітей в країнах постачальниках і скорочення ринку послуг в приймаючих державах [8, с. 38].

Висновки. У сучасний період однією з найактуальніших проблем є торгівля людьми, яка досягла грандіозних масштабів свого поширення, що змушує говорити про неї, як про глобальну проблему XXI століття і заслуговує на особливу увагу як з боку нашої держави, так і усієї міжнародної спільноти.

Пропонується внести низку змін до ст. 149 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за торгівлю людьми:

1) ч. 1 викласти у такій редакції: «торгівля людиною з корисливих або інших особистих мотивів, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, карається...»;

2) знизити вік кримінальної відповідальності з 16 до 14 років за вчинення дій, передбачених у частинах 2 та 3 шляхом внесення змін до ч. 2 ст. 22 КК України;

3) внести зміни до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» у відповідності до чинного КК України, а також Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: узгодити поняття «торгівлі людьми» з поняттям наявним у Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми – торгівля людьми означає найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації; запровадити «період реабілітації та обмірковування» для осіб, відносно яких є підстави вважати, що вони є жертвами торгівлі людьми; закріпити положення щодо гарантій притягнення юридичної особи до відповідальності за торгівлю людьми для вигоди цієї юридичної особи.

Література

1. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 року // Офіційний вісник України. 2011. № 16. Ст. 329.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Про внесення змін до статті 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність до міжнародних стандартів: Закон України від 6 вересня 2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-19>
5. Краєвська О. Торгівля людьми як глобальна проблема сучасності / О. Краєвська, Н. Базів // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2012. Вип. 31. С. 111-117.

6. Тютюгін В.І. Кримінальне право України. Особлива частина: посіб. Для підготовки до іспитів / В.І. Тютюгін, О.Д. Комаров, М.А. Рубашенко. – 2-ге вид., переробл. та доп. Харків : Право, 2017. 160 с.
7. Лизогуб Я.Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Я.Г. Лизогуб; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2003. 20 с.
8. Мельнікова О.О. Торгівля людьми як форма транснаціональної злочинної діяльності / О.О. Мельнікова // Південноукраїнський правничий часопис. 2016. № 1. С. 36-39.
9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. 1040 с.
10. Орлеан А.М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Орлеан ; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2003. 20 с.
11. Козак В.А. Уразливий стан особи за кримінальним правом України: зміст та співвідношення з іншими суміжними правами / В.А. Козак // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. "Право". 2013. Вип. 20. С. 73-80.
12. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вересня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. Ст.173.